

SZARKA LÁSZLÓ

A HOMOGÉN SZLÁV NEMZETÁLLAM IDEÁJA

Edvard Beneš köztársasági elnöki dekrétumai és a Szlovák Nemzeti Tanács rendeletei

**A 143 dekrétumból
13 vagyoni elkobzást,
büntetőjogi felelőssé-
get, állampolgárság
megvonását elrendelő
dekrétum vonatkozott
közvetlenül a német és
magyar kisebbségre, s jó
néhány további közvet-
ve szintén tartalmazott
olyan rendelkezéseket,
amelyek összefüggtek
a két kisebbség kollek-
tív bűnösként való
elmarasztalásával.**

■ 2026 tavaszán – a rendszerváltás óta sokad-
szor – ismét előtérbe került a szlovák és a ma-
gyar politikai közéletben, publicisztikában
Edvard Beneš, a második csehszlovák köztársasá-
gi elnök (1935–1948) világháború alatt és
után kibocsátott dekrétumainak az ügye.¹ Beneš
a két világháború közti nemzetállami Közép-
Európa konfliktusos történetének meghatározó
jelensége volt; megosztó és ellentmondásos em-
lékezetében a látványos diplomáciai sikerek ün-
nepelt hagyománya és a tipikus kelet-közép-eu-
rópai kisállami kudarcok bélyege éppúgy jelen
van, mint például a kisantantszövetség magyar
részről nehezen emészthető üzenete.

Még inkább ez a helyzet az általa kibocsátott
közel másfélszáz elnöki rendelet közül azokkal,
amelyek a kollektív bűn elve alapján megala-
pozták közel hárommillió csehszlovákiai né-
met, illetve a szlovákiai magyarok teljes jog- és
vagyonfosztását, s ezzel kiszolgáltatottá tették
őket a homogén szláv nemzetállam megterem-
tését célul kitűző etnikai tisztogatások – gyűjtő-
táborok, elüldözések, kényszertelepítések, de-
portálások stb. – kegyetlenségei közepette.
Merthogy Beneš negatív megítélésében a legsúly-
osabb bírálatot a Csehszlovák Köztársaság
nemzetiségi összetételének, gazdasági és belpo-
litikai életének radikális átalakítását, valamint
az ország külpolitikai orientációját döntő mér-
téken befolyásoló köztársasági elnöki rendelet-
ek, közismert nevükön a Beneš-dekrétumok
kérdése váltja ki.²

Beneš megítélésében tehát gyakoriak a végletes megközelítések: még a cseh és a nemzetközi történetírásban is gyakran előfordult, hogy a kutatók egyszerre értékelik pozitívan diplomáciai tevékenységének kétségbevonhatatlan sikereit, és írják részben az ő számlájára is a nemzeti kisállamok vezetőit előbb-utóbb utolérő nagyhatalmi csapdákat, zsákutcákat. Benešnek különösen az 1945. évi döntései, különösen a kollektív bűn elvének alkalmazása és a homogén szláv nemzetállam érdekében tett lépései ma is szakmai és politikai viták tárgyai.³ A már-már dicsőítő megnyilvánulásoktól, emlékünnepektől az 1938 és 1948. évi „kapituláció”, „árulás” miatti elmarasztaláson át egészen addig terjed ez el-
lentmondásos minősítés, hogy a – kollektív bűn elve alapján jogfosztottá tett németekkel és magyarokkal szembeni politikája miatt – német, illetve magyar részről időről időre a „likvidátor”, sőt a „háborús bűnös” vádja is felmerül.⁴

Mindenesetre a sok sikertelen kelet- és közép-európai politikai emigrációtól eltérően a csehszlovák elit, jórészt neki köszönhetően, a két világháború idején mindkétszer el tudta fogadtatnia a győztes nagyhatalmakkal a saját nemzeti eszméit, és győzelemre tudta vinni a csehszlovák államalapítás ügyét. 1915–1918 között a mesterével, Tomáš G. Masarykkal és a szlovák Milan Rastislav Štefánikkal közösen működtetett párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanácsot az amerikai kormány és az antanthatalmak már 1918 őszén – hónapokkal a padovai fegyverszünet előtt – szövetséges kormányként ismerték el. 1919-ben a békekonferencián pedig a Csehszlovák Köztársaság a győztesek oldalán már társult hatalomként léphetett fel, a Beneš által benyújtott területi követelések döntő többségét a győztes nagyhatalmak vezetői jóváhagyták. Ugyanígy az 1938. szeptember 29–30-i müncheni egyezményt követően döntő a hitleri forгатókönyvek szerint rövid félév alatt felszámolt csehszlovák államiság folytonosságának elvét sikerült Benešnek a világháború első évében elfogadtatnia, s ezzel megalapozta a köztársaságnak az 1937. évi határok közötti megújítását. Így vált Beneš az 1918-as „csehszlovák államalapító Masaryk elnök” után 1945-ben az államot „megújító elnökké”.⁵

Mindazonáltal Beneš 1915–1948 közötti politikai tevékenységében számos vitatott állásfoglalás, döntés található. Ezek nagy része a nemzeti-nemzetiségi kérdésekkel függött össze. Élete végéig tagadta vagy legalábbis kétségbe vonta a szlovák nemzet önállóságát. A soknemzetiségű Csehszlovákián belül a többséget csak az általa makacsul képviselt „egységes csehszlovák nemzet” mesterséges konstrukciójával tudták biztosítani. Beneš többször is bevallotta, hogy a szlovákokat nem tekinti önálló nemzetnek, s így Szlovákia emancipációs igényeit mindig rendkívül kritikusan kezelte. Nem volt tehát előzménytelen az 1938. évi csehszlovák bel- és külpolitikai válság, illetve a csehek által kétségkívül jogosan nagyhatalmi diktátumként emlegetett müncheni egyezmény (szerződés). Ennek belpolitikai kiindulópontja a rendezetlen nemzetiségi kérdés, külpolitikai kiváltó oka pedig a közép-európai hitleri terjeszkedés, illetve a magyar és lengyel revíziós tervek felerősödése volt.

A magát mindig demokratának tekintő Beneš gondolkodásában, magatartásában az 1938-as év eseményei jelentették azt a töréspontot, amely korábban még meglévő kompromisszumkészsége helyett radikális német- és magyarellenesség kialakulásához vezetett. Hitler egyre agresszívabb nyomásgyakorlásában a Szudétanémet Pártot ténylegesen ötödik hadoszlopként használta fel, s tette eleve kizárttá a német kérdés belső megoldását. Mint ahogy a budai Sándor-palotából is többször megüzenték a felvidéki magyar politikusoknak, hogy a döntő szó minden fontos kérdésben, s különösen a revíziós ügyekben a mindenkori magyar kormányt illette meg.

Kapituláció és újrakezdés: a müncheni egyezménytől a londoni kormányig

■ Időről időre előkerül a Hitler európai háborús előkészületeinek elemzésében az 1938. évi brit–francia megbékélési stratégia, az úgynevezett *appeasement* politika kérdése. Miért nem sikerülhetett Chamberlain brit és Daladier francia miniszterelnöknek a müncheni egyezményben Németországnak ítélt csehszlovákiai Szudétavidékkel megállítani a Führer világhatalmi törekvéseit? Miért bizonyult elhibázottnak az az elképzelés, hogy az engedékeny megbékélési politikával sikerülhet elhárítani a háborús konfliktusok kirobbanását?⁶

A müncheni egyezmény és az első bécsi döntés után mintegy 200–250 000 cseh, szlovák, zsidó, ruszin menekült a szomszéd államokhoz került területekről a német, lengyel és magyar többségű határrégiókból a második Cseh-Szlovák Köztársaságba, amelynek keretei között 1938. október 6-án létrejött az autonóm Szlovákia, és 1938. november 22-én kihirdették Kárpátalja autonómiáját is. Az Anschluss után Hitlernek sikerült katonai veszteségek nélkül előkészíteni az általa eleve felszámolásra ítélt Csehszlovákiát. A Magyar Királyság pedig a diplomáciai revíziós sikert katonai akciókkal is megtoldotta, amikor 1939. márciusában Hitler engedélyével elfoglalta a bécsi döntés után még Cseh-Szlovákiánál maradt Kárpátaljai Ruszinszkrét, illetve az úgynevezett kis háborúval a maga javára „kiigazította” a kelet-szlovákiai határokat.⁷ 1938 őszén Csehszlovákia egyszerre lett áldozata Hitler háborús fenyegetésének és szövetségesi revizionista terveinek, valamint a megoldatlanul maradt saját belső szerkezeti és nemzeti problémáinak. Mindenekelőtt a rendezetlen cseh-szlovák viszony, a szudétánémet, kárpátukrán és magyar kisebbségi kérdések okozták azt, hogy az 1938. októberi állapotok alig féléves átmenetnek bizonyultak. A négyhatalmi müncheni diktátummal, amelyről a csehszlovák küldötteket csak az egyezmény aláírását követően tájékoztatták, Beneš helyzete tarthatatlanná vált: a nyugati szövetségesek éppúgy cserbenhagyták őt, mint ahogy a fegyveres ellenállásban reménykedő cseh közvélemény többsége sem tartotta őt többé alkalmas elnöknek. Október 5-én lemondott köztársasági elnöki tisztségéről, és két héttel később Angliába, majd 1939 elején az Egyesült Államokba távozott, ahol egy ideig a chicagói egyetemen vendégelőadóként működött.

Beneš londoni kormánya és dekrétumai

■ 1939. március 14-én Hitler – felrúgva a müncheni egyezményt – katonailag megszállta és a birodalom cseh–morva protektorátusává fokozta le a cseh országrészeket. A Jozef Tiso vezette szlovák autonómia politikai táborát pedig olyan helyzet elé állította, amelyben a szlovák nemzeti tanács képviselői számára egyedül a Csehországtól való különválás és az önálló Szlovák Köztársaság létrehozása bizonyult járható útnak. Lengyelország német és szovjet lerohanását követően Beneš visszatért Nagy-Britanniába, ahol 1940 nyarán létrehozta a londoni külföldi (emigráns) csehszlovák államapparátust – az államtanácsot, a kormányt és az ezeket összefogó köztársasági elnöki tisztséget. Ily módon a lemondását visszavonó és hétéves mandátumát megújító, majd a londoni államtanács és kormány által útmutatásai szerint kidolgozott dekrétumok alapján „a rabság időszakában” egyedül ez az emigrációs államszervezet képviselte a megszállt és felosztott, de jogilag tovább létező Csehszlovák Köztársaságot.

Elnöki jogkörével élve 1940. július 22-én kinevezte a londoni székhelyű külföldi kormányt, amelynek miniszterelnöke Jan Šrámek, a Csehszlovák Néppárt elnöke, külügyminisztere pedig Jan Masaryk, a csehszlovák állam megalapítójának, T. G. Masaryknak a fia lett. Emellett nagy súlyt helyezett a csehszlovák hadsereg angliai szervezetének kiépítésére, amelyen belül a csehszlovák katonai pilóták rendkívül nagy megbecsülésnek örvendtek az angliai csata idején. Azt követően, hogy a Lengyelország elleni német, majd szovjet támadás után Nagy-Britanniában Winston Churchill került a brit kormány élére, akivel Beneš már 1939-ben felvette a kapcsolatot, a csehszlovák emigrációs tervek szempontjából rövid időn belül rendkívül fontos változások történtek.

Mindazonáltal a Churchill-kormány előbb csak de facto, később, 1940. július 21-én pedig nemzetközi jogilag is elismerte Beneš mint csehszlovák köztársasági elnököt, és az általa létrehozott külföldi csehszlovák Államtanácsot és kormányt mint a Csehszlovák Köztársaság jogfolytonosságának hivatalos képviselőit. Angliát a hitleri agresszió elől emigrációba vonult többi európai kormány, a brit nemzetközösség és a náciellenes koalíció valamennyi állama is követte, köztük a sztálini Szovjetunió és a De Gaulle vezette Francia Nemzeti Bizottság. A csehszlovák kormány és köztársasági elnök pedig 1941 december 16-án nyilatkozatot adott ki arról, hogy mindazokkal az államokkal, amelyek Nagy-Britanniának és a Szovjetunióknak hadat üzentek – így Németországgal és Magyar Királysággal is –, Csehszlovákia szintén háborúban álló félnek tekintette magát. A brit elismerés kulcsfontosságúnak bizonyult, hiszen ez teremtette meg az alapját Beneš és a külföldi csehszlovák államapparátus londoni működésének. Erre a napra visszadátumozva jelent meg az 1940. 1. számú elnöki dekrétum, amely létrehozta a 40 fős csehszlovák államtanácsot, amely közvetlen tanácsadó intézménye volt, s emellett a csehszlovák emigráción belüli vitás kérdéseket, panaszkodásokat is intézte. Az államtanács mellett jogi, katonai bizottságok is létrejöttek, amelyek a kormány minisztereinek a munkáját is segítették.

A külföldi államapparátuson belül a törvényhozói hatalom ideiglenes gyakorlását az 1940. július október 15-én kibocsátott 2. elnöki (alkotmányerejű) dekrétum szabályozta: a parlament hiányában Beneš köztársasági elnök által kibocsátott dekrétumok pótolták a törvényeket. Ezeket a kormány javaslata alapján, és általában a politikai tanácsadó testületként létrehozott Államtanács véleményének meghallgatása után adták ki, és minden esetben a köztársasági elnök, a miniszterelnök és a végrehajtásukkal megbízott miniszterek írták alá. Hasonló jogalkotási tevékenységet folytattak a második világháború alatt más államok száműzetésben lévő kormányai vagy politikai képviselői is, például Norvégia, Hollandia, Lengyelország és Belgium.

Londoni politikájával Beneš legfőképpen arra törekedett, hogy a világ vezető hatalmait rábírja arra, hogy az 1938–1939. évi döntéseiket vonják vissza, azaz tegyék kezdettől fogva érvénytelenné, s ezzel ők is ismerjék el a csehszlovák állam jogfolytonosságát. Hitler európai háborúi, a Szovjetunió tengelyhatalmak részéről történt megtámadása után ezt a beneši álláspontot a Németországgal és szövetségeseivel háborúban álló országok sorra elismerték és támogatták, ami jól jelezte londoni pozíciói megerősödését, és vezető, egységesítő szerepének a csehországi és szlovákiai belső ellenállás részéről való egyre teljesebb elfogadottságát. Mindebben különösen fontosnak bizonyult az 1943 decemberében Moszkvában aláírt csehszlovák–szovjet szerződés, amely elvben garantálta a szovjet katonai támogatást Csehszlovákia helyreállításában.

Ma már egyértelmű, hogy Edvard Beneš az 1938–1939. évi többnyire etnikai alapú, de a hitleri háborús célok előkészítésében szerepet játszott német, magyar, lengyel határváltozásokra reagált akkor, amikor politikai, jogi, katonai tanácsadóival közösen emigrációja első két évében kialakította a német és magyar kisebbség felszámolásának részletes tervét, amely olyan részletekre is kiterjedt, mint a dél-szlovákiai magyarok Magyarországra üldözéséhez szükséges dunai pontonhidak helyének kijelölése.

A „homogén cseh-szlovák nemzetállam” megteremtéséről szóló elképzelést a brit, amerikai és szovjet vezetés 1942–1943-ban elfogadta. 1944. november 23-án a londoni csehszlovák emigráns kormány memorandummal fordult a három szövetséges nagyhatalom kormányához, amelyben felkérte őket, hogy járuljanak hozzá a német és magyar kisebbség háború utáni kitelepítéséhez. A kitelepítések után visszamaradó németek és magyarok nem kaptak volna semmilyen kisebbségi jogokat, a korábbi szabad nyelvhasználati és oktatási jogaikat is megszüntették volna, s ebben a helyzetben az önkéntes vagy kikényszerített asszimiláció lett volna a sorsuk.

Ezzel együtt a londoni dekrétumokban még nem jelentek meg a kollektív bűn elvét érvényesítő német- és magyarelleses célok, de már feltűnt az etnikai diszkrimináció mozzanata. A nem cseh és nem szlovák népesség tagjait megbízhatatlanként kezelve az 1944. évi 18. számú alkotmánydekrétum elrendelte, hogy a Csehszlovák Köztársaságnak az ellenségtől felszabadítandó települései és járásai közül azokban, amelyek lakosságának többsége „államilag megbízhatatlan”, szlovák biztosokat (komisszárokat) vagy közigazgatási bizottságokat kell kinevezni. Ez utóbbiakban németek vagy magyarok nem vehettek részt.

A kassai kormányprogram végrehajtása

■ 1943 decemberében a szlovákiai ellenállás vezetői létrehozták az illegális szlovák Nemzeti Tanácsot. Az 1944 augusztusában kitört szlovák nemzeti felkelésben és a szovjetek által fokozatosan elfoglalt szlovákiai területeken a csehszlovák kormány hazatéréséig a Szlovák Nemzeti Tanács biztosította a végrehajtói és törvényhozói hatalmat. A szlovák pártok képviselőiből álló SZNT elképzelései kezdetben csak részleges büntető intézkedéseket mérlegeltek a német és a magyar kisebbséggel szemben. 1945. március végén Beneš Teheránon és Moszkvában keresztül hat évi emigráció után indult vissza hazájába. A moszkvai tárgyalásokon a Klement Gottwald vezette moszkvai csehszlovák kommunista emigráció igen határozottan lépett fel a háború utáni csehszlovák kormányalakítás és a kormányprogram kérdésében, egyértelművé téve Beneš számára, hogy a szovjet szövetségnek a csehszlovák kormány politikájában is tükröződnie kellett: pl. az erős kommunista kormánypozíciók vagy a kiterjedt államosításokról szóló dekrétumok formájában, ami elvben az általa is helyeselt „nemzeti és demokratikus forradalom” eszmeiségén, valójában inkább a szovjet hatalmi érdekérvényesítésen alapult. Miután a Šrámek-kormány a Moszkvából Kassára vezető vonatúton beadta lemondását, a moszkvai követ, Zdeněk Fierlinger miniszterelnök vezetésével kialakított kormányt, és annak kormányprogramját április 5-én Beneš már Kassán jelentette be.

Ennek a kassai kormányprogramnak a VIII. pontja fejtette ki a tiszta szláv nemzetállam megteremtésének tervét: minthogy „a kisebbségek nagyobb részét a köztársaság ellen irányuló hódító politika engedékeny eszközének bizonyul-

tak, s közülük elsősorban a csehszlovákiai németek kínálkoztak fel a cseh és szlovák nemzet elleni megsemmisítő hadjáratra – a megújított Csehszlovákiát mély és végleges beavatkozásra kényszerítik.”⁸

Alapelvként az 1938 előtt is csehszlovák állampolgársággal rendelkező, lojális és hűséges német és magyar nemzetiségű polgárok közül elismeri „a náciellenes és antifasiszta személyek” állampolgárságát, a többiek esetében viszont a csehszlovák állampolgárság megvonását és az ország területéről való kitiltását, s végül az 1938 után csehszlovák területre betelepültek azonnali kiutasítását jelölte meg a kormányprogram. A kormányprogram végrehajtásában, s azon belül a két nem szláv kisebbség felszámolásában az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásáig, 1945. október 28-áig terjedő időszakban meghatározó szerepet kaptak Edvard Beneš köztársasági elnöki dekrétumai, illetve Szlovákia területén a Szlovák Nemzeti Tanácsnak és a tartományi kormány szerepét betöltő szlovákiai Megbízotti Testületnek a rendeletei.

Edvard Beneš köztársasági elnök 1945. május 14. és 1945. október 27. közötti időszakban összesen 143 dekrétumot bocsátott ki. Ezeket az 1945. október 28-án megalakult ideiglenes csehszlovák nemzetgyűlés 1946 márciusában visszamenőleges hatállyal törvényerőre emelte. A 143 dekrétumból 13 vagyoni elkobzást, büntetőjogi felelősséget, állampolgárság megvonását elrendelő dekrétum vonatkozott közvetlenül a német és magyar kisebbségre, s jó néhány további közvetve szintén tartalmazott olyan rendelkezéseket, amelyek összefüggték a két kisebbség kollektív bűnősként való elmarasztalásával. Ezek közül a német- és magyarellenes dekrétumok közül mindössze négy lépett életbe Szlovákia területén is. Az említett 13 dekrétum közül az 5., 12., 16. és 71. számú dekrétumok explicite csak a cseh országrészekre vonatkoztak, még abban az esetben is, ha címükben vagy bevezető rendelkezéseikben a németek mellett a magyarokat is felsorolja, mint az adott dekrétum által érintett népcsoportot. Ebbe a kategóriába tartozik a két kisebbség kollektív bűnősként való elmarasztalásának, illetve büntetésének elvén alapuló legfontosabb dekrétumok közül az 1945. május 19-én kiadott 5. számú elnöki dekrétum az 1938–1945. közötti vagyoni ügyletek érvénytelenítéséről, és „a németek, magyarok és árulók, kollaboránsok, valamint egyes szervezetek és intézetek vagyoni értékeinek állami kezeléséről”.

Az 1945. augusztus 2-án kibocsátott 33. számú elnöki dekrétum a németektől és magyaroktól – a müncheni szerződés, illetve a bécsi döntés semmisségének ellenére – megtagadta a csehszlovák állampolgárság visszaadását, sőt azokat a németeket és magyarokat is megfosztotta attól, akik 1938 után továbbra is Csehszlovákia polgárai maradtak. A dekrétumok közül a 27. számú elnöki rendelet a belső telepítések egységes rendszeréről, a 28. számú pedig a cseh és szlovák telepeseknek a németek, magyarok, ellenséges elemeknek földbirtokára és üzemeibe való telepítéséről rendelkezett. A szlovákiai magyarok 1945–1946. évi csehországi deportálásának jogi alapját az 1945. 88. számú elnöki dekrétum teremtette meg, amely az általános munkakötelezettséget szabályozta.

A Szlovák Nemzeti Tanács törvényhozói jogköre

■ Az SZNT 1945. április 21-én kiadott 30. számú rendelete a csehszlovák központi kormányzati szervek rendeleteivel és a köztársasági elnök dekrétumaival szemben azt a tényleges helyzetet rögzítette, hogy Szlovákia területén a törvényhozói hatalmat Az SNT gyakorolja, „az összállami vonatkozású ügyekben” pedig

a Szlovák Nemzeti Tanáccsal való megegyezés alapján a köztársasági elnököt illeti meg ez a jogkör. Ez a hatalommegosztás egészen a csehszlovák parlament megalakulásáig tartott. A köztársasági elnöki dekrétumok ennek megfelelően csak abban az esetben voltak az egész köztársaság területén hatályosak, ha az adott dekrétum tartalmazta az SZNT előzetes egyetértését. Ilyen formula található például a csehszlovákiai belső telepítéseket szabályozó 1945. évi 27. számú elnöki dekrétum elején, vagy a német és magyar állampolgárságot „szabályozó” – azaz az állampolgárságot a két kisebbség tagjaitól kollektíve megtagadó – 1945. évi 33. számú alkotmánydekrétumban.

A két kisebbséghez tartozók vagyonát a 108. számú elnöki dekrétum alapján elkobozták, és az „ellenséges vagyonokból” nemzeti újjáépítési alapokat hoztak létre. További hat Beneš-dekrétum helyett Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Tanács hasonló rendeletei vonatkoztak a szlovákiai németekre és magyarokra. Így például a vagyoni kérdésekre vonatkozóan a Szlovák Nemzeti Tanács önálló rendeleteket alkotott. A szlovákiai magyarok vagyoni viszonyainak alakításában ezek az SZNT-rendeletek voltak a mértékadóak, nem pedig 12. és 28. számú számú elnöki dekrétumok, amelyek pedig elvben „a németek, magyarok mezőgazdasági vagyonának elkobzásáról”, illetve „cseh, szlovák, valamint más szláv földművesekkel való betelepítéséről” rendelkeztek.

Mi több, a népbíróságok létesítéséről kiadott 1945. évi 33. számú rendeletével az SZNT az azonos céllal kiadott elnöki dekrétumot több mint egy hónappal megelőzte, és a szlovákiai magyar „bűnök”, „bűnös szervezetek” körének leírásában jóval konkrétabb és szigorúbb volt, mint az 1945. évi 16. számú elnöki dekrétum. Az 1945. május 15-én megjelent SZNT-rendelet első paragrafusára szerint „fasiszta megszállónak” minősült többek közt „az a külföldi állampolgár, aki hozzájárult a Csehszlovák Köztársaság szétrombolásához vagy demokratikus államrendjének megsemmisítéséhez”. Ezt a nagyon általános megfogalmazást az 1938-ban német és magyar állampolgárságúvá vált két kisebbségi csoporttal szemben a népbíróságok igyekeztek messzemenően kihasználni.

A kollektív bűn elvének alkalmazása

■ Ugyanakkor a 13 német- és magyarelles dekrétum alapján a hozzávetőleg hárommillió szudéta- és kárpáti német, valamint a 700 ezres szlovákiai magyar közösséget a kollektív bűn elve alapján súlyos vagyon- és jogvesztésre ítélték, és a bizonyítottan antifasiszták kivételével a két kisebbség minden tagját megfosztották csehszlovák állampolgárságuktól, s ezzel együtt politikai, szociális jogaitól, annak érdekében, hogy a közel négymilliónyi nem szláv népességet elűzzék szülőföldjéről. Ezt a homogén szláv nemzetállam létrehozását célzó beneši elképzelést a németek esetében majdnem teljes egészében sikerült véghezvinni. Előbb az erőszakos elűldözésekkel, pogromszerű helyi konfliktusokkal menekülésre kényszerítettek közel 650 ezer németet, majd a potsdami szerződés alapján a nagyhatalmak hozzájárulásával további kétmillió német nemzetiségű személyt telepítettek ki rövid pár hónap alatt Németország nyugati és szovjet megszállási zónáiba.⁹

A szlovákiai magyarság – a lakosságcsere, a reszlovakizáció és a csehországi deportálások súlyos nemzetiségi veszteségei ellenére – a magyar diplomácia jól megválasztott tárgyalási stratégiájának, a nyugati hatalmak vétójának, majd pedig a pax sovietica jegyében Moszkva közbeavatkozásának köszönhetően túlél-

te saját halálos ítéletét.¹⁰ A második világháborúval párhuzamos faji háború, a holokauszt után az egész kelet-közép-európai régiót átalakították a győztes nagyhatalmak jóváhagyásával végbement etnikai tisztogatások. Kelet-Poroszország felszámolásával, a milliós nagyságrendű népi német közösségek elüldözésével alapvetően megváltozott a térség országainak, városainak a nemzetiségi összetétele. A zsidóság millióinak legyilkolása után a kollektív bűn elve alapján a német közösségeket próbálták radikálisan felszámolni. Rövid ideig hasonló sors fenyegette a magyar kisebbségeket is, de a kárpátaljai malenkij robot, a bácskai magyarellenos bosszúhadjáratok, a Maniu-gárdisták fellépésének súlyos embervesztései, a hatalmas menekülthullámok ellenére a kisebbségi magyar-ság többsége szülőföldjén maradhatott.¹¹

A magyar–szlovák megbékélési nyilatkozat reménye és célja

■ A fentiekből remélhetően jól látható: nem véletlen, hogy alig van elmozdulás a dekrétumok körül évtizedek óta zajló magyar–szlovák vitában. Cseh és szlovák részről mindmáig azt tekintik elsődlegesnek, hogy a köztársasági elnök által kibocsátott dekrétumok jelentették a Hitler által 1939-ben felszámolt csehszlovák állam megújításának jogi hátterét. 1940–1945 között a londoni külföldi csehszlovák államapparátus nevében kibocsátott 44 elnöki rendelet jelentette a győztes nagyhatalmak által elismert jogfolytonosság legfontosabb intézkedéseit, egyebek közt a külföldi csehszlovák kormány, államtanács, hadsereg működését, évenkénti költségvetését. Mint ahogy Beneš 1945. májusi diadalmas prágai hazatérése után – a még közel féléven át hiányzó csehszlovák törvényhozást pótolva – a kormánya által kidolgozott újabb 99 dekrétummal megalapozta a harmadik köztársaság újraindítását. A dekrétumokat a csehszlovák nemzetgyűlés az 1946. évi 57. sz. alkotmánytörvénnyel hivatalosan is törvényerőre emelte.

Magyar részről viszont a kassai kormányprogramban megjelent homogén szláv nemzetállam terve, valamint a németeket és magyarokat a kollektív bűn elve alapján büntető – jog- és vagyonfosztó – dekrétumok utólagos érvénytelenítésétől, elítélésétől teszik függővé a kölcsönös megbékéléshez való hozzájárulást. Az elmúlt három évtizedben a cseh alkotmánybíróság és az SZNT több állásfoglalásban, határozatban rögzítette, hogy a módosítások ellenére a két ország törvénytárában még mindig szereplő dekrétumok, illetve rendeletek ma már nem hatályosak, de a második világháború után kialakult történeti helyzetben érvényes jogszabályként utólag nem vonhatóak vissza. A mai viták remélhetően ebben a kérdésben is eljutnak majd valamilyen közös jogi nevezőhöz.

A csehszlovák és a szlovák vezetésnek a közvetlenül érintett nemzedékek távozta után is rendkívül nehéz örökséget a maguk felelősségét vállaló németekkel már jórészt sikerült lezárni. A legmagasabb szintű magyar–szlovák megbékélés azonban még várat magára. A két állam kapcsolatait egyébként is a közép-európai nemzetállamok esetében megszokottnál nagyobb mértékben rontják a történeti csontvázak, a lezáratlan történelempolitikai viták. A kollektív bűn ügyében a jaspersi német kiindulópont alkalmazása például hasznos lehetne.¹² A kriminális, politikai, morális és metafizikai bűn típusainak megkülönböztetésével, a kollektív bűn és felelősség fogalmának tisztázásával ez is segíthetne a megbékélési tárgyalások sikerre vitelében. Ennek érdekében a két ország 1918–1948 közötti kisebbségi, határ- és revíziós konfliktusaira vonatkozóan mindkét részről

tisztázhatnák a saját politikai felelősséget, a morális és vagyoni bűnök jóvátétele érdekében pedig közös megbékélési alapot hozhatnának létre.

■ JEGYZETEK

1. Ennek apropóját a magyar és a nemzetközi publicisztikában a szlovákiai büntető törvénykönyv – „némaságtörvény” vagy „lex Beneš” néven emlegetett – 2025. decemberi kiegészítése jelentette. A 2005. évi 300. számú törvény új, 417f pontjába ugyanis a következő büntetőjogi ténymegállapítás került: „Aki nyilvánosan tagadja, megkérdőjelezi vagy elferdíti a Csehszlovák Köztársaság vagy a Szlovák Nemzeti Tanács képviseleti szervei által a második világháború utáni békét szabályozó viszonyokat, hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntethető.” <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/300/>
2. Karel Jech – Karel Kaplan: *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Dokumenty 1–2. köt. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Nakladatelství Doplněk, Praha–Brno, 1995; Štefan Šutaj – Peter Mosný – Marián Olejník: *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Veda, Bratislava 2002. A német és magyar vonatkozású elnöki dekrétumoknak és a Szlovák Nemzeti Tanács rendeleteinek szövegét magyar nyelven ld. Szarka László (szerk.): *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949 – Elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek, szerződések*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kecskés László Intézet, Komárom, 2005. Magyar és szlovák szerzők közös elemzését tartalmazza: Popély Árpád – Štefan Šutaj – Szarka László (szerk.): *A Beneš-dekrétumok és a magyar kérdés 1945–1948*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2005.
3. Beneš életének, politikai tevékenységének mára kiterjedt nemzetközi szakirodalma van. Hagyatékának feldolgozásával, közreadásával Prágában a Cseh Tudományos Akadémia Masaryk Intézete és Levéltára foglalkozik. Itt most a három legalaposabb angol, francia és cseh nyelvű politikai életrajzt, illetve három ma is elérhető magyar feldolgozást említem. Zbyněk Zeman – Antonín Klímecký: *The Life of Edvard Beneš, 1884–1948*. Czechoslovakia in Peace and War. London, 1997; Antoine Mares: *Edvard Beneš. Un drame entre Hitler et Staline*, Perrin, Paris, 2015; Jindřich Dejmek: *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata*. I–II. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, 2008. Magyarul három könyv jelent meg róla: Borsody István: *Beneš*. Athenaeum, Bp., 1943. (Reprint kiadás: Savaria University Press, Szombathely, 2001); Ádám Magda – Josef Hanzal: *Edvard Beneš*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely 1996; Gulyás László: *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2008.
4. Ehhez lásd példaként Sidonia Dedínová: *Edvard Beneš, a likvidátor*. Korona, Bp., 2004.
5. Karel Jech – Karel Kaplan (red.): *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Dokumenty. Nakladatelství Dolněk – Ústav pro soudobé dějiny, Praha, 1995. 50–76.
6. L. pl. Frank McDonough: *Neville Chamberlain, Appeasement, and the British Road to War*. Manchester University Press, New York, 1998; Tim Bouverie: *Appeasing Hitler: Chamberlain, Churchill and the Road to War*. The Bodley Head Ltd., London, 2020; David Faber: *The 1938 Appeasement Crisis*. Simon & Schuster UK, London, 2009. (Ez utóbbi magyarul: *München. A megbékélési politika válsága 1938*. Park Könyvkiadó, Bp., 2015.) A cseh történészek álláspontjához l. pl. Jan Nimeček (red.): *Mnichovská dohoda Cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Klementinum, Praha, 2004.
7. Janek István: *Az elfelejtett háború. A szlovák–magyar kis háború története 1939 márciusában*. Történelmi Szemle 2001/3–4. 299–313.
8. Szarka László (szerk.): *Jogfosztó jogszabályok*. I. m. 43–44.
9. Erről máig jól használható Karel Kaplan: *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948*. Kalligram, Pozsony, 1993.
10. A legjobb összefoglalót a közelmúltban elhunyt Vadkerty Katalin írta: *A kitelepítéstől a rezlovakizációig (1945–1948) – Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945–1948 közötti történetéről*. Kalligram, Pozsony 2007.
11. Lönhárt Tamás: *Transylvanian Communities Subjected to Collective Traumas and Retorsions in 1944–1947: Reflections on Post-1989 Politics of Memory and Transitional Justice in Romania*. In: Gyurcsák Iván (ed.): *Collective Guilt*. i. m. 153–185; Korhecz Tamás: *The Past and Present of Collective Guilt in Yugoslavia – Some Legal Issues Related to Rehabilitation and Compensation with Special Emphasis on the Practice in Serbia*. Uo. 187–221.
12. Karl Jaspers: *A bűnösség kérdése*. Noran Libro, Bp., 2015.